
ЦЕНЗУРА И БИБЛИОТЕКЕ

Проф. др Александра Вранеш, проф. др Љиљана Марковић
Филолошки факултет Универзитета у Београду

UDK 026/027:342.727(497.11)
02:351.751.5(497.11)

Сажетак

Од библиотека се очекује доступност свим врстама знања и информација, без обзира на њихову друштвену или личну библиотекареву прихватљивост или оспоравање. У многим законским формулацијама, напредним прокламацијама, успешним стандардизацијама крију се и бројна ограничавања грађанских права и слобода, чему каткад могу допринести и библиотеке. У раду библиотека се крију замке нарушавања интелектуалне слободе у свим процесима. Од праћења издавачке продукције и селекције публикација, преко израде каталога и пласирања информација преко библиографија и реферативних билтена, промоције књижевно-уметничких и научних садржаја, обликовања читалачке свести и навика, ускраћивања тражене и самоиницијативног пружања друге информације или публикације, вођења библиотечке статистике.

Кључне речи: цензура и библиотечке активности, цензура у Србији, заштита права корисника, цензура и библиографија.

Почивајући на релевантној информацији, информационо друштво захтева да се поштују две основне привилегије: слобода информисања, с једне, и заштита личног и друштвеног интереса, с друге стране. Принцип доживотног учења, као напредни облик раније пасивног континуираног учења, чијем спровођењу битно доприноси Интернет, преобликовао је улоге и прималаца и пружалаца знања. Промена парадигме образовања из међусобно дистанцираног односа његових учесника у сараднички процес, од традиционалних културних модела и формалног начина комуницирања у тимско такмичарско окружење, у којем параметар ефикасности није искуство, већ ефективност, намеће и нове економске моделе, и обрнуто. Главни симболи савременог доба постали су: правовремена и брза информација, имплицитно колико и експлицитно знање, креативност, конкуренција, мултидисциплинарност, колаборативност, флексибилност, минимализација грешака, интелектуална различитост, компресија и визуализација великог броја података. Глобално информационо друштво почива на систему у којем је важно оно што се

дешава и на његовим ивицама, а не само у напредном центру; на самообразовању, одговорности у примању и апликацији знања, антиципирању промена. Отуда су сразмерно повећане одговорност и појединца и колектива у процесима заштите ауторства, слободе мишљења и исказивања става и слободе приступа информацијама. Недостатак интелектуалних слобода нарушава постојање квалитетног информационог друштва, те се у циљу заштите и одбране ових права дефинишу декларације, манифести, закони, прописи, њих подржавају или им се супротстављају и нарушавају их појединци, заједнице, удружења, а све то успоставља један вредносни систем у намери да се заштите људска права. Препознајући ово питање као веома «непријатно и комплексно»,¹ Маријана Такс Холдин се залаже за широку, промишљену и правремену едукацију свих учесника у процесу обликовања и преношења информације, као основе сваког демократског друштва.

Библиотекарство данас садржи бројна уједначавања ради универзалне доступности публикација и информација, међу којима су свакако међународни стандардни серијски бројеви, међународни стандарди за библиографско описивање, класификације, којима се групише слободно људско знање. Форма се, дакле, поставља у шаблон, али се мисао ослобађа, те се од библиотека очекује доступност свим врстама знања и информација, без обзира на њихову прихватљивост у друштву или лични став библиотекара. Чак и када су материјали, традиционални или савремени, контроверзни, њихово коришћење треба да буде препуштено индивидуалним потребама и интересовањима, без обзира на старосне, полне, расне, професионалне, националне, социјалне, етичке разлике и дилеме. Библиотеке нису скупови књига, читалаца и би-

блиотекара, већ треба да служе слободи говора, а не да одговарају идеолошким захтевима времена, без обзира колико макросоцијални феномен одређује место и улогу библиотеке. У библиотекама се одувек сучељавају трајна или пролазна вредност творевине људског духа и изражена потреба за њом, потреба за разнородношћу фондова и за њиховим балансом, конзерваторска и пропагаторска функција библиотеке, чије се разрешење тражи у систему међубиблиотечке позајмице. Процес позајмице публикација и ширења информација ретко кад се може похвалити својом комплексношћу, пре својом селективношћу. Интелектуална својина и интелектуална слобода имају одлучујућу улогу у структури медија, у државној економији, у политичком животу, у културном просперитету – и односе се колико на право улагања интелектуалног напора у настанак неког дела толико на право њиховог коришћења. Слобода спознавања и пласирања информација подлеже одговарајућем етичком коду, а зависна је у значајној мери од културне разнородности и наслеђа различитих народа.

У чувању и промовисању аутохтоности књиге, културне разноликости, толеранције и интелектуалне слободе, од значаја су већ поменути тековина традиције, каква је дефинисање етичког кода, с једне стране, и савремена маркетиншка ангажованост библиотека, чије место и улога у друштву ће бити мање запажени и потврђени ако не буду и добро маркетиншки осмишљени. Библиотеке су активни чиниоци свих друштвених промена и процеси транзиције и демократизације друштва не одвијају се мимо њих. Напротив, оне не само да у њима учествују, да их усмеравају, већ их потом и чувају као колективно памћење. «У свету брзих преображаја који остављају дубоке трагове», писао је Ханс Хинтерхубер, «може се са потпуном сигурношћу установити само једна константа:

¹ Marianna Tax Choldin. (2002) *A Fence around the Empire*. Duke University Press.

убрзавање промене». Тако се од библиотека захтева не само да ускладе своје пословање са савременим технолошким захтевима, већ, и то пре свега, да промене виђење сопственог пословања. Навикли смо да библиотеку прихватамо као непрофитну културну државну институцију, као што књигу лепотом и трајношћу често стављамо изнад дигиталних носилаца информација. Библиотека треба да прихвати кључну промену у схватању своје друштвене улоге, да постане део животног и културног окружења, да очува компактност и незаобилазност своје професије чувајући и интелектуалне слободе својих аутора, корисника и себе саме.

Библиотекарство као научна и професионална дисциплина може доприносити остварењу идеје демократизације друштва, али и њеном нарушавању. Библиотеке и библиотекари јесу и творци и сведоци демократије и слободе. Међутим, сваки облик уопштавања крије у себи и опасност од укидања слободе. Тако се у многим законским формулацијама, напредним прокламацијама, успешним стандардизацијама крију и бројна ограничавања грађанских права и слобода, чему каткад могу доприносити и библиотеке. Често и саме књиге са атрактивним, слободарским насловима, у којима се позива на интелектуалну слободу, представљају цензуру истине, а самим тим и замку за читаоца. Позитивне одреднице савременог друштва, какве су: дефинисање и заштита ауторских права,² лицен-

цирање различитих програма и база података, спутавање коришћења одређених фондова у циљу очувања приватности, ускраћивање обавезног примерка у националним и локалног примерка у би-

.....
 легије, увек ограниченог рока трајања, добијају и издавачи, ако имају сагласност уредника или аутора. Привилегије, ипак, у то време штите робно-новчане интересе предузетника и даваоца привилегије, а не интелектуални напор аутора. Криза система привилегија наступа у Енглеској у првој половини 17. века, када књижевске гилде имају искључиво право контроле штампе. Први закон, Закон краљице Ане, донет је 1709. године и штитио је интерес аутора током 14 година, са правом продужења на још 14 година, што је, заправо, спутавало неограничено коришћење интелектуалне својине као природног људског права. У Француској је краљевском уредбом из 1777. године аутор стекао издавачку привилегију са неограниченим трајањем, док је издавачу трајање привилегије престајало смрћу аутора. Француска буржоаска револуција укинула је систем привилегија, дајући прописом из 1791. право аутору током живота и пет година након смрти, а прописом из 1793. продужио се рок на десет година након смрти аутора. На тај начин постављени су први принципи континенталног концепта ауторског права, који је озакоњен 1957. године, чијој се регулативи приклонила и Енглеска, напуштајући претходне копирајт принципе. Стога се може закључити да су у развоју заштите интелектуалне својине постојала три теоретска приступа: монополна теорија (ауторско право третира искључиво као облик имовине, при чему је стваралац у функцији опште користи); теорија интелектуалне својине (схвата ауторско право као инструмент заштите индивидуалног интереса ствараоца) и теорија о личном праву (индивидуалистичка теорија која ауторско право види као лично право). У Краљевини Југославији *Закон о заштити ауторској права* донет је 1929. године, након чега је земља 1930. приступила берлинској ревизији из 1908, онда усвојила и римски ревидирани текст из 1928. године, а 1951. бриселску верзију. Рестриктиван револуционарни закон проглашен је 1946, а 1957. је донет нови *Закон о ауторском праву*, који је касније мењан, тако да је законодавство ове врсте укључило и законе из 1968. и 1978, да би 1998. био донет данас важећи *Закон о ауторском и сродним правима* (Службени лист СРЈ, 24/98), који почива на основним функцијама: награђивање ствараоца за резултате духовног рада; стимулисање аутора на интелектуалне напоре; унапређивање културног развоја заједнице.

.....
² Искључиво морално и економско право аутора над делом регулише се законским прописима и решава питање права за коришћење ауторског дела. Није бивало дефинисано све док техничка средства, међу првима проналазак штампе, нису омогућила масовније коришћење ауторских дела. Током 16. века нелојална конкуренција међу штампарима доводи до дефинисања привилегије за штампање, правног акта који је штитио интерес појединачног штампара за одређено дело. У периоду од 16. до 18. века, са диференцирањем задужења у издавачко-штампарској делатности, приви-

блиотекама профилисаним унутар једног региона или установе као могућности редовног попуњавања фондова, сужавају доступност информација.

У области библиотечке делатности коректан однос према ауторском делу обавеза је и читаоца и библиотекара. Читалац треба да поштује интелектуалну својину аутора тако што ће: 1. истраживати примарност идеје; 2. тачно и објективно је пласирати зависно од контекста у коме је настала, а не у складу са сопственим тренутним потребама; 3. цитирати наводе из коришћеног текста уз комплетну прегледну библиографску белешку.³ Задужења библиотекара чак надилазе претходно наведена јер, пре свега, треба да обухвате: 1. упознавање са законском регулативом која се односи на ову област; 2. примену

општих обавезујућих прописа у библиотекама; 3. усклађивање интерних правила коришћења грађе у библиотекама-целинама са постојећим законом; 4. васпитавање свести читаоца, нарочито млађег истраживача, о поштовању ауторског права. Одговорност библиотекара је очекивана константа када је у питању коришћење текуће издавачке продукције у редовном фонду, као и у посебним збиркама и персоналним библиотекама. Заштита ауторског права у библиотекама најчешће се односи на умереност и парцијалност при умножавању штампаних материјала⁴ или заштиту појединих извора на Интернету. Библиотеке у начелу поштују ауторско право већ самим чувањем својих фондова, нарочито рукописне грађе и библиотека-целина које носе лични печат својих власника. Самим тим, отвара се нова димензија ауторског права која надилази закон, јер воља појединца чију колекцију библиотека чува, или неког његовог наследника, заступника у односу на библиотеку, постаје за њу најважнија. У пракси то значи да се рукописна и објављена грађа из самосталне збирке најчешће не могу користити барем 50 година после смрти аутора, односно онолико дуго колико су он или његови потомци то проценили за потребно. Поштовање интелектуалне својине аутора свакако не сме да буде рестриктивно, нити да оставља такав утисак, а

³ Спознаја да се међу библиотекарима, професорима и научним радницима дешавају „крађе“ идеја и чак целих текстова, да се туђе књиге преводе или преписују без навођења извора, да се Интернет користи као опште добро, пред којим не постоји никаква интелектуална одговорност, поражавајућа је истина наших дана, о којој, на жалост, сведоче бројне објављене књиге и часописи. Остаје отворено питање да ли библиотекар има обавезу, или можда право, или је то ван његове компетенције, да кориснику укаже на плагијат, стручни, научни, уметнички, на непоштовање принципа технике научног рада. *Digital Millenium Copyright Act* (DMCA), који је Конгрес САД донео 1998. године, бави се етичким питањима употребе библиотечке грађе, да би током 2001. године добио своја појашњења о делимичним рестрикцијама у области употребе дигиталних записа. Појавили су се, дакле, нови медији, чији садржаји захтевају правну заштиту, а да се још није постигло разјашњење питања цитирања и парафразирања нечијег става у комерцијалне и некомерцијалне сврхе. Док се још од средине осамдесетих година размишља о цитирању као нарушавању ауторских права, а да граница између комерцијалног и некомерцијалног циља никада прецизно не може бити повучена, паралелно се развија цитатна анализа, у којој почивају бројни индекси цитата, опстајући и сама на граници између научног и ненаучног метода. И наново се поставља интригантно питање: у којој мери парафразе представљају нарушавање ауторских права, а када су промовисање резултата и допринос јавности рада аутора?

⁴ Питање заштите права корисника, у смислу доступности знања и информација, уз разумно коришћење савремених репрографских услуга, уколико је издање одавно распродато, а за његово ново публикавање издавач или аутор нису заинтересовани, остаје отворено, без јединственог одговора, да зависи од знања и поштења библиотекара и читаоца, као и од њихове крајње намене и циља, која се двоји на образовно-научну и комерцијалну. Могућа профитабилност коришћених извора чини се логичним ограничењем, али када бисмо се замислили над сваким појединачним случајем којем би то правило могло бити примерено, сигурно бисмо били у недоумици. Ако званична правна документа нису прецизно дефинисала ове појмове, онда се од библиотекара свакако могло очекивати да греши и буде недоследан, јер ће доза субјективности у одлучивању увек постојати.

понајмање да буде оправдање за евентуалну недовољну ангажованост библиотекара. Оно се, на неки начин, коси са ширином дистрибуције литературе и идеја и основним правом човека на интелектуалну слободу, која се оваквим забранама ограничава, какав кад политички и економски условљава. Чињеница је да се у многим земљама не поштују одредбе постојећих закона о ауторским правима. Заштита ауторских права није самоодбрамбени механизам аутора ради очувања сопствене интелектуалне својине и евентуалног стицања материјалне добити, већ је усмерена и ка кориснику, који њеним поштовањем стиче и користи оригинални производ духа, дистрибуиран у довољном броју примерака, одговарајућег квалитета производње, у коме ништа непрофесионалним умножавањем није оштећено, нити из различитих разлога – макар да је у питању и очување моралних, политичких, или националних интереса – мењано, скраћивано и допуњавано. Док информационо друштво тежи глобализацији, заштита ауторских права може се чинити превазиђеним личним или националним интересом.⁵ Библиотеке треба да имају јасна упутства везана за поштовање ауторских права, флексибилнија у односу на издаваче или појединце, која проистичу из закона, чија рестриктивност у односу на библиотеке може знатно утицати на наставноаспитни и научноистраживачки рад појединаца. Она није иста

за све носиоце информација, па нови медији утичу и на дефинисање нових прописа, какав је Digital Millenium Copyright Act (2000). Такође, облици и обим умножавања материјала за лица са посебним менталним и физичким потребама у земљама југо-источне Европе нису на задовољавајућем нивоу ни у пракси ни кроз легислативу, због чега ова категорија корисника може стећи утисак о намерном ускраћивању информација и знања, што је у ширем смислу и бит цензуре.

Цензура (економска, етичка, културолошка, идеолошка, национална) као супротстављање оригиналности, индивидуализму и критицизму мишљења проистиче често из економских и политичких калкулација. Што је цензура у друштву присутнија, то су облици њеног спровођења разрађенији и скривенији. Водећи порекло од латинског појма, цензура садржи значење процене, закључивања и изражавања мишљења, а вишевековно живљење дало јој је значење систематске контроле садржаја било ког облика комуницирања, правним и физичким мерама наметнутим у једној друштвеној заједници, како би се понашање и мишљење појединца усагласили са актуелним друштвеним ставом, било да превентивно спречавају објављивање неког дела са чијим се садржајем и порукама не слажу, или да промовишу ону творевину коју сматрају средством пропаганде сопствених циљева. У пракси се препознају: тоталитарна (свеукупна и системска контрола уз потпуну забрану идеја и чак физичка средства принуде); делимична (селективна контрола садржаја, чак и самоцензура); насумична цензура (облик принуде који треба да доведе до аутоцензуре). Цензура се усталичила са првим облицима организоване власти, а у средњем веку световној власти се у строгом нормирању садржаја мишљења и понашања придружила и строга духовна управа, што је често узроковало и физичко уништење појединца или бројних истомишљеника.

⁵ WIPO (The World Intellectual Property Organization) је заснована на жељи да се рашири идеја о заштити ауторских права, уз прихватање постојања изузетака. Основни принципи на којима ова идеја почива, било да је у питању Бернска конвенција или Universal copyright Convention, укључују рестрикције које се односе на умножавање, дистрибуцију, преузимање, мењање без дозволе аутора, издавање ауторског дела током одређеног временског периода, најчешће од 50 до 70 година. Поштовање копирајта такође зависи од економске стабилности једне заједнице, у којој је недозвољено умножавање сваког дела уобичајен, чак званичан, некажњив облик пута до стицања информација.

Изум штампе покретним словима условио је пораст цензуре, те католичка црква у 16. веку налаже увођење имприматура за сваку штампану књигу, након чега настају и први спискови забрањених књига. Прва половина 17. века доноси и прве писане отпоре цензури у виду Милтонове *Areopagitica*-е (1644), а крај 17. века и поништења закона који су били против слободе изражавања. Осамнаести век осветлиће ове проблеме проглашењем *Декларације о правима човека и грађанина* у Француској 1789. и *Првој амандману на Устави* у САД 1791. године. Код појединих народа „дружење“ са цензуром у бити је духовног и световног живота, јер је с једне стране, као у Јапану на пример, профилисано поштовањем господства и божанствености краљевске породице, а са друге стране милитаристичким концептом државе и самурајском етиком. Све претходно наведене рестрикције биле су кроз историју, или концентрисано и у једном периоду (попут Меиђиа), виђане и у библиотекама. Приступ књигама био је забрањен због неплаћених пореских извода, или због локалне политике. И данас је присутна цензура поред бројних закона који би требало да је спутају, па ипак се примењује на: јавне иступе појединаца и група, политичке митинге и демонстрације, филм, све облике уметности, базе података и друге компјутеризоване информације, Интернет, научна истраживања, приступ појединим архивским и библиотечким фондовима.

У којој мери библиотеке, њихови стандарди и степен доступности пропадају или заустављају цензуру? Суочавамо се са њом сваки пут када се усклађује набавка традиционалних и електронских извора са економским могућностима, када друштвене околности условљавају обављање библиотечке делатности, када се избор литературе у њиховим фондовима профилише према степену обавезности лектире препоручене од стране неке институције, друштва у целини, или харизматичног аутократе.

Као „прихваћени“ облици цензуре у библиотекама се појављују: селекција литературе зависно од садржаја, расних,⁶ сексистичких,⁷ верских, „криминалистичких“ испољавања; накнадно унете промене у публикације како би се задовољили крути ставови традиционалне средине, нарочито када је у питању књижевност за децу, или усмено изложене забране за коришћење одређених фондова; састављање библиографија пожељних и анатемисаних књига, правдано духовним и моралним здрављем заједнице; искључивање одређене литературе из фондова. Савремени методи подстицања читалачких интересовања – инсистирањем на читању једне књиге за једну регију у дужем временском периоду – посредно крију замке спутавања индивидуалности, самосвојности и различитости, можда су заогрунати у плашт поштовања ауторитета.

Често је цензура уведена под окриље науке, чак правдана статистичким показатељима установљеним путем студија случаја. Већ је двадесетак година протекло откако смо променили име ауторском каталогу у алфаветски, а да се нисмо забринули што смо из његовог наслова протерали аутора, који је главна, а не формална одредница књиге.

Појавили су се, дакле, нови медији, чији садржаји захтевају правну заштиту, а да се још није постигло разјашњење питања цитирања и парафразирања

.....
⁶ Удружења родитеља у САД су дуги низ година захтевала да се присуством у фондовима библиотека деца не подстичу на читање *Чича Томине колибе* Харијете Бичер Стоу.

⁷ Током 2006. године, на пример, из фонда свих јавних библиотека San Bernardino County, на захтев појединих родитеља, одстрањена је књига која прати хронологију развоја манга стрипова почев од 1945. године, због мањих секција сексуалног садржаја. У Јапану сваки дистрикт има своје удружење, Supreme Court of Justice Judge, које доноси документ у циљу заштите младости (*Seishounen-hogo-okusei-jourei – Act to protect Youth*).

нечијег става у комерцијалне и некомерцијалне сврхе. Док се још од средине осамдесетих година размишља о цитирању као нарушавању ауторских права, а да граница између комерцијалног и некомерцијалног циља никада прецизно не може бити повучена, паралелно се развија цитатна анализа, у којој почивају бројни индекси цитата, опстајући и сама на граници између научног и ненаучног метода. И наново се поставља интригантно питање: у којој мери парафразе представљају нарушавање ауторских права, када су истовремено промовисање резултата и допринос јавности рада аутора?

Спречавањем фотокопирања и штампања, пресни-мавања, скенирања појединих деоница, да ли се заиста постиже заштита ауторских права или се истраживачима само отежава прикупљање података, па то морају обављати на начин како су то чинили корисници библиотека и архива пре педесетак година када благодети данашњег технолошког развоја нису постојале?

О библиотекарима размишљамо као о посредницима између аутора и корисника који се труде да рационално и добронамерно заштите интересе обе стране. Заборављамо том приликом на врло изражену потребу библиотекара да кориснику пружи комплексну, правовремену, потпуну информацију, која често подразумева да се без претходног регулационог ауторских права на порталима библиотека пронађу пуни текстови умножених, ако не и штампаних материјала, који су као депозитни примерак својина библиотеке. Такве су, на пример, специјалистичке, магистарске и докторске тезе, несумњиво потребне универзитетској популацији, због чега се у високошколским установама и чувају, али без унапред датог одобрења аутора да се појаве на другом медију. Уколико бисмо овај проблем даље продубљивали, архиве многих наших библиотека у којима се чувају видео, аудио или фото записи

књижевних вечери, музичких свечаности и изложби, могли бисмо сматрати нелегалним јер најчешће нису одобрени од стране аутора и учесника.

У електронском окружењу је поступак лиценцирања, како би се постигло коришћење одређених материјала, природна последица жеља идејног творца, произвођача и корисника да се информација пренесе као исправна, поуздана, тачна, да се у њено постојање и ауторско порекло не сумња, да има кредибилитет једнак писаном извору. И поштовање ауторског права и набавка лиценце битно су условљени економским фактором, те он, а не претходни чиниоци, постаје увек ограничење ширег приступа информацијама.

Трећа препрека за слободно коришћење потребних информација јесте недовољно знање корисника за коришћење савремене технологије, али и недовољна вештина и знање самих библиотекара, од којих се очекује да организују посебне едукативне курсеве, али и да обављају селективно ширење информација за појединца. Питање да ли библиотекар може и треба да укаже на погрешност закључивања, да пружи помоћ или савет, које се некада није ни постављало јер се сматрало задатком библиотекара, сада остаје без јасног одговора, јер свако мешање библиотекара у просуђивање корисника може бити окарактерисано као нарушавање интелектуалних слобода.

Тумачење појма цензуре, подразумевајући супротстављање оригиналности, индивидуалности и критичности израженог мишљења, побуђује и сећања на довитљивост, економску, а не само, или најчешће, политичку прорачунатост. Што је у друштву цензура утемељенија, то су и начини овладавања њоме присутнији. У 18. веку, у коме се у Европи националне штампарске продукције гранају, српска књига почиње да зависи од Грка Димитрија Теодосија, настањеног у

Млецима, који штампа илирске и ћирилске књиге. А на њима се као места штампања појављују Москва, Кијев и Санкт-Петербург, што свакако није одговарало истини јер су објављиване у Млецима, али јесте одговарало политици Реформатора падованских студија, који су издајући дозволе прописивали и тобожње место њеног штампања. Тако су, након истрајних архивских истраживања, закључује проф. Мирослав Пантић, «млетачке власти допуштајући (...) штампање таквих књига, ишле не на то да православним дају замаскирану католичку лектуру, него напротив да, представљајући та издања као туђа, отклоне од себе приговоре да дозвољавају да се на њиховом подручју умножава опако јеретичко семе». Штампањем *con falsa data* или *in data forestiera* Реформатори падованских студија борили су се са верском и државном цензуром и с римским индексом забрањених књига, који, мада у облику библиографије, заправо не представља препоруку, већ је сам по себи забрана. Остављали су о њима и библиографску белешку у серији архивских књига названих *Terminazioni stampe in data forestiera*. Они су, дакле, и производили и разрешавали библиографску заблуду. Став Stephen Gottlieb-а да цензуру сутрашњице одређује политички избор данашњице намеће нам свима одговорност, а националну библиографију чини могућим привилегованим сведоком историје.

Да ли се данашње библиотеке тако довитљиво одnose према цензури или су оне саме повремено њени пропагатори?

Са замахом штампарског рада у Београду, у сусрет интелектуалној Европи и њеним законима, развила се и легислатива везана за штампу, достављање обавезног примерка, у циљу успостављања контроле јавне речи. Од тада, 1833, до данас, 2009. године, мењали су се поводи формулисања закона, указа и уредби на том пољу као и друштвено и државно окружење, али је увек постојала цензура штампане,

или на други начин предочене мисли и дела. Након отварања Штампарије у Београду, књаз српски Милош Обреновић прописује, везујући то наређење за штампање Басни Доситеја Обрадовића, «...да се 6 екземплара на расположеније цензуре преда» од којих је један намењен Народној библиотеци. Тако је из одлуке за достављање штампаних публикација цензури проистекао у Србији обавезни примерак. Из рестриктивног правила проистекла је позитивна последица на добробит националне библиотеке. Правила за цензора која су пратила законе о штампи и сами закони, укази и уредбе мењали су се од 1841. до Другог светског рата више пута. Укључивала су прво искључиво домаћу књигу, да би потом, од стране Александра Карађорђевића, била проширена и на страну и књигу штампану на српском језику у иностранству. Дужности цензора, једног одређеног од стране државе, а другог од стране митрополита, биле су јасно дефинисане и обухватале су чување православног хришћанског, политичког и етичког образа. Отуда је ишчитавање цензорских одлука или уредби власти за њихово успостављање заправо хронологија реформских потеза српских културних посленика, четрдесетих и педесетих година 19. века – у знатној мери Вука Стефановића Караџића и његове борбе за увођење новог правописа. Цензорске обавезе проширене су са контроле садржаја на контролу правописа чак и увезених књига и темељно се спроводе не само у процесу одузимања штампаних примерака, већ и уништења штампарских плоча, а констатују се и финансијски ефекти плаћања лежарине на ђумруку док траје увид цензора. Број цензорских и обавезних примерака мењао се од закона до закона, али је с отварањем могућности за успостављање приватних штампарија проширио своје важење и на њих (1852. године). Законом о штампи из 1925. године у Србији се званично цензура установљује само за време рата и мобилизације, а одговорност спрам државе у процесу рада на књизи је степенована. Уредбом о обавезном достављању штампаних ствари од 24.

јула 1945. предвиђено је да се «државној централној библиотеци достављају на чување и оне књиге и друге штампане ствари чије је растурање ма из којих разлога забрањено». У годинама после Другог светског рата решења о забранама за дистрибуцију одређених књига, проистекла из Закона о спречавању злоупотребе слободе штампе и других видова информисања, углавном су политичког карактера и доношена су на два начина: непосредно после рата уз кратко, али ипак објашњење зашто се књига или часопис забрањују, да би шездесетих и седамдесетих година у Службеном листу постојала само сува одлука без икаквог објашњења. У тим годинама стварају се у српским великим библиотекама, попут Народне библиотеке Србије, Библиотеке САНУ, Универзитетске библиотеке «Светозар Марковић», фондови забрањених књига потпуно недоступни читаоцима. Некадашње формулације о проглашењу дужности цензора прерастале су временом апсурдно у заштиту и спречавање злоупотребе слободе штампе и других видова информисања. Тако су се из цензуре у Србији истовремено развили обавезни примерак и затворени фондови забрањених књига, чије појављивање није пратила ни српска библиографија. Спорадично и зависно од напора и интересовања појединаца израђиване су библиографије забрањиваних књига. Отуда је неправда према књизи и аутору била двострука и дубока: како због саме забране, тако и због потпуног прећутног занемаривања публикације у библиографским прегледима. Претходна констатација најбоље се потврђује ангажованим текстом Здравка Лековића из 1987. године о проблему центара политичке моћи и цензуре информација, у коме се о цензури говори идилично и примерено времену у коме је текст настао.

Можда бисмо идиличним могли назвати следеће две приче о цензури:

Познати српски комедиограф Бранислав Нушић написао је, под утицајем Гогоља, комедију *Сумњиво*

лице 36 година пре него што је она изведена. Одбијали су је више пута управници Народног позоришта, попут Милорада Поповића Шапчанина, све до дана када га је на тој функцији заменио сам Нушић. Нушић, управник позоришта, цензурисао је сопствени рукопис и вратио га на дно фијоке управничког стола. Самоцензура, толико ретка у свим животним периодима и приликама, отелотворила се код Нушића.

Други пример је из новије историје, у годинама након Другог светског рата, у којем је познати писац Радован Зоговић изгубио поверење ондашњих власти и боравио у кућном притвору са забраном објављивања било којег дела, оригиналног и преведеног, што је његову породицу довело на руб сиромаштва. У то доба посећивала га је само песникиња Десанка Максимовић, која је цензурисане Зоговићеве рукописе потписивала и објављивала под својим именом. Неуки библиограф могао би јој, због овог поступка приписати чак и ружне особине, а истина је да су њени пориви били дубоко хумани и да су јој хонорари за позајмљено име били од значаја за опстајање Зоговићеве породице. Свест о прихватању цензуре и покушај њеног довитљивог избегавања подсећају на штампање *con falsa data* у Млечима.

Разапетост власти, како је својевремено констатовао Желимир Кешетовић, «између жеље да буде популарна и либерална пред домаћом и страном јавношћу и тежње да не дозволи угрожавање свог политичког монопола», резултирала је, дакле, апсурдним и шаблонским забранама, које су често могле понети епитет самоуправне цензуре. Отуда су у српској науци и култури у ширем смислу, а у школским програмима у ужем смислу, у потпуности занемаривани или у негативном контексту тумачени поједини аутори или њихова дела, попут оних Милоша Црњанског, Јована Дучића, Ђорђа Јовановића, владике Николаја Велимировића. Ипак њихова

дела у библиотекама никада нису недостајала, нити је читаоцима ускраћивано право да их читају и проучавају. У процесу поштовања интелектуалних слобода и права на знање можда би ваљало имати у виду изјаву Јапанског удружења библиотекара, у којој је садржано опредељење да свака библиотека треба да има сопствену мисију у складу са својим унутрашњим и спољашњим одређењима, јавношћу рада свих у целој библиотеци, отвореношћу у комуникацији међу библиотекарицама, корисницима и у локалној заједници. Где се у раду библиотека крију замке нарушавања интелектуалне слободе?⁸ У

свим процесима. Од праћења издавачке продукције и селекције публикација, преко израде каталога и пласирања информација путем библиографија и реферативних билтена, промоције књижевнo-уметничких и научних садржаја, обликовања читалачке свести и навика, ускраћивања тражене и самоиницијативног пружања друге информације или публикације, до вођења библиотечке статистике. Само постојање библиотеке у једном месту већ је корак на путу неговања духовне различитости и љубопитљивости. Свака библиотека има своје историјско трајање, друштвену одговорност и утицај у савременом друштвеном тренутку, који спроводи кроз подржавање развоја и употребу информационе и комуникационе технологије, едукацију библиотекара и корисника. Библиотеке могу бити продужена рука тоталитарног режима,

⁸ Интелектуална слобода и њени етички аспекти предмет су етичких кодова доношених у области библиотекарства у бројним земљама света, а сакупљена сазнања из ове области пласирана су у књизи «Етика у библиотекарству : међународно истраживање» коју је приредио Роберт Воган, професор филозофије и библиотекарства на Универзитету у Ослу, уверен да размишљања на ову тему проистичу из реafirмисања традиционалних вредности библиотекарства. Етика у библиотекарству равноправно се развија са такозваном «инфоетиком», «сајберетиком», чинећи са њима системска решења која ће глобалним етичким кодом понудити Унеско до 2003. године. Многе националне асоцијације библиотека већ су донеле своје етичке кодове, најчешће по угледу на Хипократову заклетву, од Јапана, чије је Удружење библиотекара Јапана сачинило *Изјаву о интелектуалној својини* 1954, Канаде која је то учинила 1966, преко Костарике (1974), Тајланда (1977), Јапана (1980), Велике Британије (1983), Финске (1989), Шведске (1997), Русије, Литваније, Југославије (1999), све до Естоније (2001). Занимљиво је да су многе библиотечке асоцијације основане и стотинак година раније него што су донеле етичке кодове (на пример Енглеске, Јапана, Норвешке). Док су поједини од њих општи, други систематизују принципе понашања библиотекара према струци, према институцији и према корисницима. Покренута су питања: напредовања библиотекара, дискреције и поштовања приватности корисника, професионалне независности и интелектуалне слободе, целовитости и ненарушивости библиотечке професије, финансијске етике, интегритета чланова. Интелектуална слобода је ту најчешће дефинисана као слобода штампе и других медија, слобода примања и предавања информација и знања, слобода уметничког изражавања,

академска слобода и слобода научних истраживања. Универзална декларација људских права, на коју се ослањају сви етички кодови, заступа слободу мишљења и изражавања кроз све медије без њиховог ревизионистичког односа. Библиотеке као научне, културне и васпитно-образовне институције, одговорне и друштву и појединцу, треба да подрже процес демократизације, јавности и транспарентности рада, ширења приступа тешко доступним информацијама, омогућавања коришћења како традиционалних тако и електронских извора, приближавања библиотека свим грађанима, задржавајући право да организују самосталне информационе апарате и услуге за лица са физичким или менталним хендикепом. Истовремено библиотеке треба да буду свесне да интелектуалне слободе могу да воде изражавању расистичких, сексистичких, националистичких, политички екстремних и по мир опасних идеја, угрожавању друштвене и личне стабилности, због чега се мора развити систем заштите прималаца слободних информација. Дидактички оправдано, друштвено корисно, етички дискутабилно. Универзитет као дом слободних идеја, као заједница предавача удружених у процесу тражења истине, како је то записао Карл Јасперс, посвећујући се образовању библиотекара, свестан њиховог значаја у друштву, својим наставним планом прати захтеве информационог друштва и стога у студије укључује и програме везане за интелектуалну слободу.

а да тога буду недовољно или уопште не буду свесне. У годинама после Другог светског рата у комунистичким земљама, нпр. и у бившој Југославији, осниване су јавне библиотеке са циљем да се становништво описмени и образује. Отуда и у Србији данас разуђена мрежа од око 200 јавних општинских библиотека са бројним огранцима, односно 2000 библиотека различитог типа. Циљ је достигнут, и данас осећамо позитивне последице тога поратног заноса, јер свака општина или месна заједница у Србији, има своју библиотеку. Ипак, засенчен је чињеницом да су библиотеке искоришћене за протезирање режимских идеја, да су њихови фондови били оптерећени литературом политичке садржине, док у њима није било места за такозвана неподобна издања, без обзира да ли су њихови аутори били из земље или иностранства. Тек је излучивање публикација након политичких промена показало степен преоптерећености библиотека идеолошким литературом. Библиотеке се, дакле, већ селекцијом литературе укључују у процес медијске пропаганде. Обављајући селекцију уз придржавање правила владајуће партије, или цркве, или неке друге друштвено снажне и утицајне организације, библиотеке нарушавају основне принципе интелектуалне слободе. Ако се у том процесу селекције претходнима још прикључе критеријуми етичности садржаја, естетског и књижевног квалитета, валидности порука, процењивани из општег или личног угла, фонд библиотеке може бити значајно редигован и не само да неће одговорити захтевима корисника, већ неће ни сведочити о стваралаштву једне епохе и једног региона. Често се истиче да је селекција књига у библиотекама, у такозваном тоталитарном социјалистичком режиму у бившој Југославији, нпр, била условљена директивама владајуће партије како се не би оскрнавиле или нарушиле њене «тековине», или «личност и дело» партијског и државног руководиоца. Такво ускраћивање резултира потом дру-

гим обликом цензуре, коју библиотекар који се бави разменом са иностраним институцијама културе намећу најближи сарадници у библиотеци или јавност. Наиме, иностраним библиотекама често су потребне публикације, идеолошки обојене, које говоре о поменутом периоду наше историје, нарочито о последњој деценији Југославије под санкцијама. Како се размена, пре свега, доживљава као облик пласмана националне науке и културе у иностранство, нови идеолошки чистунци, додуше незванично, поново би се одрицали своје прошлости, затрпавали је, одбацивали и склањали од света, јер та издања линеарно сматрају застарелим по садржају и идеолошки превазиђеним. «Оцењујући овакве врсте притисака у протеклој деценији и данас», како закључује Ивана Николић, «можемо их сажети у констатацију да библиотекар који ради на пласману наше књиге у свет, већ у зависности од партијске опредељености критичара, никада није довољно лојалан власти или никада довољно њен опозиционар», те мора «да се брани и правда, да доказује своју политичку подобност за посао који обавља».

Застрашујућа је и претходно већ наведена истина да слобода може нарушити сваки процес у библиотеци. Обрада фонда је мајдан за огрешења. Сваки укључени принцип селекције истовремено је извор намерне или ненамерне грешке према читаоцу коме се ускраћује информација. Селективни алфаветски каталог, којим нису покривене све публикације које библиотека поседује, било да су из фонда политички забрањених књига или из неког другог разлога, уместо моћног средства информисања постаје оруђе дезинформација.

Када је 1973. године отворано ново здање Народне библиотеке Србије, изложба српске писане речи, дуго и марљиво припремана, уз учешће нај-

угледнијих културних, универзитетских, научних и политичких посленика, чиме је потврђивано високо друштвено рангирање најважније националне институције културе, замишљена је као огледало српске писмености. Архивска грађа коју ми је уступио професор Мирослав Пантић, упоређена са објављеним каталогом, потврђује присуство цензуре. Звезде у каталогу на местима упражњених бројева, за које не постоје објашњења, њени су трагови.

Позајмица књига зависиће од спремности библиотекар да читаоцу пружи публикацију коју поседује, а са чијим се садржајем он можда интимно не слаже, уз објашњење да је на рестаурацији, или да је у току ревизија тог дела фонда. Одлагање публикација у депозит може бити крајње субјективно, чак и када се комисијски закључује, јер критеријум који се у том процесу најчешће примењује, период који књига некоришћена проводи на полици, говори, можда, о незаинтересованости читалаца, али и уопштавању закључка због чега појединац неће добити тражену информацију или публикацију. Право на приватност информација нарушава се и вођењем картона читалаца и картона читаности једне књиге, јер се те информације могу употребити у сврхе које немају никакве везе са самом библиотеком. Да ли ће право на приватност бити угрожено увођењем нормативне датотеке? У оваквим случајевима библиотека је место прекидања информација, а да тога каткад нисмо свесни.

Данило Баста, пишући о Слободану Јовановићу, закључује да демократија „није ни режим прошлости, ни режим будућности, већ режим садашњости“.⁹ Библиографија је одређена контекстом савремене демократије. Мишљење Стивена Готлиба да цен-

зуру сутрашњице регулише политички избор данашњице одређује националну библиографију¹⁰ као привилегованог сведока историје.

Занимљиво да је период изолације у науци и култури употпуњен изолацијом у библиографији. Заправо, увек посвећени библиографи свесно су поштовали опште друштвене законитости уместо да прилежно сакупљају спорадичну грађу и тако се нису супротстављали развоју цензуре. Библиографска белешка би у тренуцима информационе блокаде могла бивати корисна и светла информација, којом се скреће пажња напредних друштвених снага на постојање цензуре. Она истовремено може бити путоказ за процењивање заступљености цензуре у одређеном периоду и за њене ефекте у развоју културног живота, у којем њено присуство оставља теже и дуготрајније последице него у социјалним и политичким збивањима. Оваква библиографска анализа можда би осветлила и феномен самоцензуре Кашуба у Пољској, који занемарују сопствени језик, традицију и културу из потребе да се уклопе у своје окружење. Из тога проистиче да цензура није само обележје друштвених мерила, већ природе самог човека, јер ако народ и појединци сами не чине довољно да пласирају сопствену културу, онда су сами цензори информација о сопственој земљи.

¹⁰ Значај библиографских прегледа препознат је у 16. веку, пре свега кроз дело *Bibliotheca universalis* Конрада Геснера, оца модерне библиографије, а потом кроз каталоге појединаца, издавачких кућа и манастирских збирки, који су, пре свега, имали комерцијални карактер и нису се третирали као затворена издања, пружајући могућност за каснија дописивања нових наслова под одговарајућим словом алфавета. Пораст интересовања за библиографију наступио је током 19. века, нарочито након објављивања радова Конрада Бургера и Грахама Поларда и био је резултат људске радозналости која је, бележењем ретких или од друштва одбачених слободоумних књига, покушавала да премости и ограничења цензуре.

⁹ Слободан Јовановић као аналитичар тоталитаризма / Данило Н. Баста // *Књижевни лист*. - 1 (1. јули 2002), стр. 18

Далекосежне су последице библиографија. Када је у њима пропуст на штету и једног корисника, недопушта је грешка, али када је на штету једног целог народа, онда је и непоправљива. У такве се убрајају критеријуми за успостављање националне библиографије који писце и дела остављају ван сопственог културног националног простора. Или одлуке библиотека да аутора, занемарујући његово декларативно национално опредељење, сврставају у књижевност којој сам није сматрао да припада.

У годинама које су заокруживале претходни и започињале садашњи век заборавили смо да би ваљало да негујемо национално барем у истој, ако не и већој мери од глобалног. Док је у првим деценијама 20. века деловање међународних организација почивало на искуствима англосаксонске, немачке и руске школе библиотекарства, а осамдесетих година састав интернационалних комисија подразумевао чланство сарадника ширих језичких и етничких подручја, актуелне комисије и радне групе уверавају нас да су доминација енглеског језика и англоамеричке библиотечке и библиографске праксе чињенице у чију се оправданост и сврсисходност уопште не сумња.

Данас поступно прихватамо још једну идеју правду вишегодишњим испитивањем. Наиме, Америчко удружење психолога определило се да такозвани АПА стандард за библиографско цитирање садржи само иницијал имена аутора уз пуно презиме. Разлог за то је установљење чињенице да се са мање поверења користе дела аутора жена него мушкараца, па се полна разлика више на основу имена не може установити. С једне стране, рекло би се, демократичност у библиографији, с друге недовољност информација.

Током седме и осме деценије 20. века времешна и луцидна Ева Верона јесте представник југосло-

венског библиотекарства у Међународној организацији библиотечких удружења, активан дискутант при доношењу међународних стандарда за библиографски опис публикација и наш и њихов ослонац у процесу имплементације нових препорука и прописа. Године 1998, од када датирају нова упутства, названа Функционалним захтевима за библиографске записе, чланови радне групе, њих десет, потичу са универзитета у Ајови, Калифорнији, Илиноису, Торонту, Националне библиотеке Канаде, Конгресне библиотеке, а двоје су припадници Француске националне библиотеке и Медијатеке научног центра у Паризу. Да ли су онда заиста функционални захтеви за нову библиографску праксу ако почивају на сазнањима суженог националног и језичког простора, или смо сада, говорећи језиком нових стандарда, наше национално библиотекарство и библиографију подвели под појам експресије општег ентитета. Не би то ни у ком случају било лоше, ако само не бисмо сами одступали од потребе за очувањем националне баштине и културног бивства, ако бисмо у глобалном могли да очувамо локално, а не да га сами цензуришемо. У жељи да лакше, унификованије применимо међународне класификационе и библиографске захтеве, себи намећемо ограничења којима сужавамо наше национално књижевно-историјско наслеђе, штетећи тако и општој култури, науци и историји, јер код наших нових нараштаја стварамо погрешну слику света. Изneverавамо основни принцип на коме ваља да почива квалитетна библиографија: принцип доследности. У одређивању националног културног наслеђа одувек је, нарочито на етничким просторима чију је компактност историјски усуд често нарушавао, ваљало примењивати комбиновани национално-језичко-историјско-географски принцип. Српска библиографија у своме ретроспективном проходу овакав приступ поштује, док је текућу издавачку продукцију до 2004. године бележила искључиво

на основу непотпуног обавезног примерка, дакле делимичном применим територијалног принципа. Тако је цензурисала сопствено национално биће и маћехински се односила према свим ауторима који му људски и културолошки припадају, а живе и стварају ван граница данашње Србије.

То су нарушавања интелектуалних слобода која сви ми прихватамо. Израда препоручених библиографија, које су иначе врло информативне, може бити гнездо у коме се „кљука“ цензура. Сличне замке крије и свака нумеричка класификација, укључујући ту и Универзалну децималну класификацију, у којој примена филолошког и националног критеријума обликује свест корисника широм света о једној књижевности, нпр. Универзална децимална класификација је, иначе, племенито замишљени систем груписања људског знања и предметивања помоћу вештачког нумеричког језика, захтевног, разуђеног и обимног, па стога, разумљиво, и подложног грешкама. Ваља сада оставити по страни питање демократичности и правичности овог класификационог система, на шта је позитиван одговор често довођен у сумњу због подређености малих у односу на велике народе.

Током целог 18. и 19. века национална припадност одређивала је укљученост аутора у националну библиографију духовног стваралаштва. Друга половина 20-ог, још више почетак 21. века, мада су у животу одржавале поделе стваралаца управо према националном критеријуму, у библиографији су подстакле превагу језичких доминанти, што је проузроковало настајање грешке, изједначавање књижевне националности са грађанском. Аутори који не припадају једном народу који говори једним језиком, уместо да буду вишеструко пласирани у различитим националним библиографијама, бивају везани само за језик на коме стварају. Дела Владимира Владимировича Набокова, од 1940.

године руског емигранта у САД, писана на енглеском језику, библиографски припадају америчкој, а не руској књижевности, без обзира на његово етничко порекло. Исти је случај, нпр, и са делима америчких аутора, пољског Јеврејина Исака Башевиса Сингера, као и либанског песника и прозаисте Џубрана Халила Џубрана. Вишенационалне књижевности, попут хиспаноамеричке или арапске, писане на заједничком књижевном језику, стварају привид светске, односно опште књижевности. А ње заправо нема. Постоји само вештачка творевина, каква је некад била југословенска књижевност, која нам се и данас призива кроз одлуку да сва дела писаца умрлих пре 1993. припадају непостојећој југословенској књижевности, чак и када су се декларативно изјашњавали као српски аутори. Тешко је рекласификовати целовито културно наслеђе, али је дугорочна последица ако га добровољно препустимо онима којима не припада и грех према ауторима који су у име сопственог националног опредељења за живота осећали неправду. Посебан књижевно-језички израз припадника бивших југословенских република у педесетогодишњем периоду био је закриљен одређењем југословенске књижевности, због чега је садашње накнадно одређење етничитета писаца непоуздано, вишеструко условљено, можда и непотребно из личне перспективе аутора којима је југословенство било изворно опредељење. Само један илустративни пример, а има их хиљаде, биће цитат из писма песника и есејисте Хусеина Тахмишчића уреднику *Полишике* Миодрагу Максимовићу, написаног 11. децембра 1970. године: „Моја основна ситуација није нимало лака, а још мање је завидна. Изложен сам ево већ седам месеци милитантним насртајима пробуђеног муслиманског национализма. (...) То што ми се замера крајње је једноставно и злехудо. Реч је о наречју којем говорим и пишем. Реч је о мом припадању српској књижевности. (...) Ја сам какав такав писац. Ничија трансмисија, па ни

етничких глупости на које моје хашемитско име упућује.”¹¹ За наше каталогизаторе и библиографе Хусеин Тахмишчић је српскохрватски писац.

Књижевна националност често се разликује од грађанске и језичке националности. Варијанте језика (попут енглеске и америчке верзије енглеског, швајцарске варијанте немачког, португалске и бразилске варијанте португалског, српске, хрватске, бошњачке, црногорске варијанте матичног српско-хрватског језика), уколико и када у називу језика у самој класификацији нису довољно разумејене, бивају територијално, називом града, региона, или државе, одређене, али ни тада се не достиже степен прецизности какву пружа етничко одређење. Индивидуална двојезичност писаца, истовремена или у различитим животним раздобљима, извориште је бројних класификационих и библиографских дилема. Чији су писци аутори српског порекла који, изворно или у преводу, објављују на страним језицима?

Своје ране песме Васко Попа је писао на румунском језику. Милош Црњански *Роман о Лондону* почиње да пише на енглеском, а наставља на српском језику. Да ли је Црњански енглески писац? Силвија Монрос Стојаковић *Град над градовима* пише и у истој књизи објављује на српском и шпанском језику. Овакво размишљање намеће посебно питање превођења и објављивања дела са језика који није био изворни, па самим тим и погрешно национално одређење. Погрешна почетна поставка води и погрешном крајњем одговору, чему може доприносити и примена Универзалне децималне класификације.

Библиографија треба да буде бриљантна у форми, разумљива сваком кориснику који нема нимало библиографског образовања, привлачна јер и

појединца и науку и нацију проналази у њиховом простору и идентитету. Библиографија није мртво слово на папиру, она је активни сведок историје и културе једног народа, она је потврда савремене демократије. Неудубљивање у проблеме достизања интелектуалних слобода и одлучивање о овим питањима ван консултација са историчарима књижевности и културе уопште може се оценити као добровољна самоцензура, свеједно је да ли је она свесна или не, да ли је резултат недовољних кадровских потенцијала или незнања. Циљ не мора увек бити досегнут, али мора бити унапред дефинисан. Лако је борити се са цензуром ако нам је она наметнута, тешко је ако смо несвесно цензори информација у библиотекама и библиографијама.

Литература:

- » *Интелектуална слобода и савремене библиотеке* / гл. уред. Александра Вранеш. – Београд : Филолошки факултет : НБС : БДС, 2003.
- » *Ог рукописа до библиотеке : појмовник* / Александра Вранеш. – Београд : Филолошки факултет, 2006.
- » *Цензура у књижицама* / А. Стипчевић. – Загреб: Завод за информацијске студије, 1994.
- » Ауторска права у области електронских информација / Добрила Бегенишић // *Гласник НБС*. – 1 (1998), стр. 239–245.
- » Цигле и бајтови : библиотеке у покрету / Брајан Ланг // *Гласник НБС*. – 1 (1998), стр. 257–271.
- » *Digital reference service in the new millenium* / ed. by Lankes, Collins, Casowitz. – New York : Neal Shuman Publishers, 2000.
- » *Пословна етика* / Ц. Дремонд, Б. Беин. – Београд: Сlio, 2001

¹¹ *Књижевни лист*. – 1 (1. јули 2002), стр. 24

- › *The ethics of librarianship > an international survey* & ed. by R.W. Vaagan. – München > K. G. Saur, 2002.
- › *Ethics and librarianship* / Robert Hauptman. – North Carolina > Jefferson, 2002.
- › *Libraries in the information age* / D.K. Fourie, D.R. Dowell. – Colorado, 2002.
- › Библиотеке, Интернет и демократија / Ненси С. Кранич // *Гласник НБС*. – 1 (2002), стр. 221–235.
- › *Историја чишћања* / Алберто Мангел. – Нови Сад : Светови, 2005.
- › *Perspectives, insights and priorities* / ed. by Norman Horrocks. – Oxford : Scarecrow, 2005.

Aleksandra Vraneš, Ljiljana Marković
Censorship and Libraries

Abstract

Libraries are expected to render accessibility to all forms of knowledge and information, irrespective of their societal or the librarian's individual degree of acceptance or lack of it. In numerous legal formulations, progressive proclamations, successful standardisations, manifold limitations to civil rights and freedoms have been disguised, to what even libraries might, at times, contribute. Pitfalls and traps which work towards harming intellectual freedom in all processes are hidden in the functioning of the libraries, from monitoring the publishing production, and selection of publications, through the formation of a catalogue and placement of information by means of bibliographies and referative bulletins, the promotion literary and artistic contents, formation of reading consciousness and habits, withholding the information that is being sought and volunteering the information or publications that had not been requested by the users, keeping the library statistics, and the like.

Key words: censorship and library activities, censorship in Serbia, protection of user rights, censorship and bibliography.